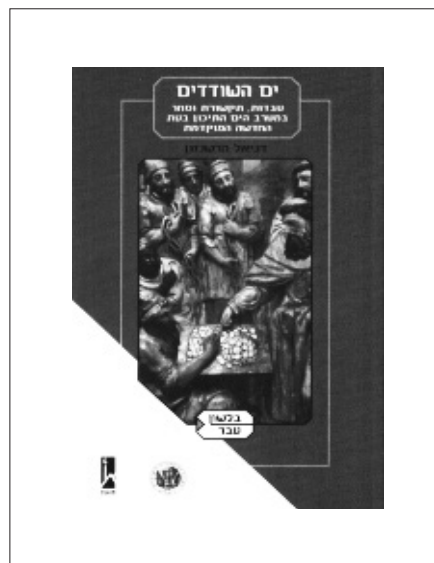

לשודדים. הללו תקפו את ספינותיהם או שבו אותם בפשיטות על כפרים ועיירות חוף. על פי רוב התנהלו השבייה והשעבוד בהתאם לקווי המתאר של היריבות הבין-דתית. יורדי ים נוצרים ומוסלמים פעלו באופן עצמאי או מטעמם של שליטים במגרב או באירופה, שבו את בני הדת היריבה, הובילו אותם לארצותיהם ומכרו אותם לעבדות או החזיקו בהם בציפייה לכופר. על שבויים רבים נכפתה עבודת פרך והם נאלצו לחתור בספינות השודדים והשליטים, ואילו אחרים נקנו על ידי אדונים פרטיים והועסקו בעבודות ובמלאכות שונות. נוכחותם של שבויים מעברו האחר של הים הייתה דבר שבשגרה בערי החוף של המגרב ודרום אירופה. מרבית השבויים סיימו את חייהם בנכר, אך היו ביניהם שהצליחו לשוב למולדתם, לאחר שנפדו בכסף או הוחלפו בשבויים בני הדת היריבה.

ים השודדים: עבדות, תקשורת וסחר במערב הים התיכון בעת החדשה המוקדמת (להלן: **ים השודדים**) מבוסס על מחקר ארכיוני מעמיק ורחב היקף. הרשנזון ניתח מאות רבות של תעודות היסטוריות העוסקות בשבייה ובפדיון, ובכלל זה תזכירים והתכתבויות של פקידים, סוחרים ואנשי דת, מכתבים וחיבורים אוטוביוגרפיים שנכתבו בידי שבויים, עתירות של קרובי משפחה וחקירות אינקוויזיציה של שבויים נוצרים ששבו לארצם. באמצעות מסמכים אלו משחזר הספר לא רק את תהליך השבייה וחווית החיים בשבי, אלא גם את מכלול הפרקטיקות, האינטראקציות ורשתות הפעולה שהתהוו סביב המאמצים לארגן את פדיונם של השבויים, או מה שהרשנזון מכנה "הכלכלה הפוליטית של הפדיון".

ינאי ישראלי

פדיון שבויים וההיסטוריה של הים התיכון

דניאל הרשנזון, **ים השודדים: עבדות, תקשורת וסחר במערב הים התיכון בעת החדשה המוקדמת**, תרגום: ברוריה בן ברוך (ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 2022), 362 עמודים

ספרו החשוב של ההיסטוריון דניאל הרשנזון, שראה אור לאחרונה בתרגום עברי, שופך אור על עולם השבייה ופדיון השבויים בים התיכון בעת החדשה המוקדמת. כשלושה מיליון בני אדם, נוצרים ומוסלמים שחיו משני עברי הים התיכון, איבדו את חירותם בין המאות החמש עשרה והתשע-עשרה, לאחר שנפלו קורבן

אף על פי שהוא נשען בעיקרו על מקורות ספרדיים, **ים השודדים** מגולל סיפור הרחוק מלהיות ספרדי גרידא. למעשה, חלק מחשיבותו וחדשנותו של המחקר הנוכחי טמון במסגרת האנליטית שהוא מאמץ, המבקשת לחרוג מהתבוננות בעיר מסוימת או בשבויים בני קהילה אחת, כדי לבחון את פעולות הגומלין בין אוסף של שחקנים ים תיכוניים; או במילותיו של המחבר: "שחזור הרשתות שחיברו בין שבויים, שובים, בעלי עבדים, קרובי משפחה ושליטים מאפשר לנו לראות את הכלכלה הפוליטית של הפדיון ואת התהליכים שבאמצעותם ביקשו אותם שחקנים לעצבה" (עמ' 16). חרף האתגר המתודולוגי, הנעוץ במיעוט המקורות הארכיוניים ששרדו ממדינות המגרב של העת החדשה המוקדמת, הרשנון מציע שחזור משכנע של נקודות המבט והגיונות הפעולה של אנשים, קהילות ומוסדות צפון אפריקניים. הללו תופסים מקום מרכזי בניתוח המוצע בספר לצידם של שחקנים חברתיים ופוליטיים מאירופה הנוצרית.

עולם השבייה ופדיון השבויים המצטייר ב**ים השודדים** הוא עולם המבוסס על תקשורת ומגע אינטנסיביים בין שני צידי הים התיכון. אחת התובנות המעניינות העולות בספר קשורה בתפקידה המרכזי של הכתיבה בחוויית השבי. הרשנון טוען כי הקרבה הגאוגרפית בין חופי המגרב לדרום אירופה – המרחק בין דרום ספרד ומרוקו, למשל, מגיע לעיתים ל-15 קילומטרים בלבד – הובילה לדינמיקה ייחודית שבה שבויים בצידו האחד של הים נותרו לעיתים קרובות בקשר עם משפחותיהם בצידו האחר. להבדיל מהשבויים שהובלו לאירופה ולעולם האטלנטי מאפריקה

שמדרום לסהרה ונותקו לחלוטין מקהילות המוצא שלהם, שבויים מוסלמים ונוצרים בים התיכון כתבו בקביעות לקרוביהם וניסו לקדם את פדיונם. סוחרים, אנשי דת ודיפלומטים שפעלו כמתווכים בעסקאות חילופי שבויים, וגם שבויים שיצאו לחופשי ושוב לארצם, נשאו מכתבים והעבירו אותם לקרובים ולבני משפחותיהם של שבויים אחרים. במקרים רבים לא התנגדו בעלי עבדים מוסלמים ונוצרים לתקשורת זו, אלא אף עודדו אותה בניסיון להשיג כופר או להעלות את גובהו.

לפרקטיקות השבייה והפדיון היה אם כן אפקט אינטגרטיבי. לטענתו של הרשנון, פרקטיקות אלו המריצו את החליפין בים התיכון והניעו ושימנו את גלגלי המסחר, שכן העיסוק בפדיון נתן הכשר למסחר עם מי שהוגדר אויב. זאת ועוד, הרשתות שהתהוו סביב מאמצי הפדיון כוננו בריתות, ואלה חצו לעיתים את הגבולות הבין-דתיים, למשל כאשר קרובי משפחתם של שבויים נוצרים ומוסלמים משני עברי הים פעלו במתואם כדי להחליפם זה בזה. במילים אחרות, השבייה קרעה באלימות פרטים מקהילותיהם, אך בה בעת היא גיבשה מערך ענף של קשרים ויחסי גומלין, תחזקה אותו והעצימה אותו. **ים השודדים** קושר את התהליכים הללו לתהליך התגבשותו של הים התיכון כאזור. הרשנון טוען כי מאחר שפרקטיקות של שבי ופדיון חיברו בין יחידים ובין קהילות משני צידי הים והכוונו את האופנים שבהם אנשים, סחורות ומידע נעו לאורכו, הן עיצבו את הים התיכון של העת החדשה המוקדמת כמרחב חברתי-היסטורי. במובן זה, **ים השודדים** מציע "היסטוריה המתרחשת בתוך הים התיכון וגם היסטוריה של הים התיכון" (עמ' 9).

עיקר הדיון בספר מתרכז במערב הים התיכון במאה השבע-עשרה. שוד ימי ושעבוד רווחו באזור במשך מאות שנים, אולם שביתת הנשק שנחתמה בין ההבסבורגים לעות'מאנים ב-1581, כעשור לאחר קרב לֶפֶנטוֹ, סימנה את פתיחתו של עידן חדש ביחס לדפוסי השבייה והפדיון בים. את מקומם של ציי המלחמה הגדולים תפסו בתקופה זו ספינות הקורסרים, שודדי ים שפעלו בחסות המדינה. בהשוואה לציים האימפריאליים, הקורסרים לכדו פחות שבויים בכל היתקלות בים, אך הם עשו זאת לעיתים תכופות יותר. התוצאה הייתה גידול במספרם של השבויים משני צידי הים, לצד התפתחותו של מערך מורכב ומבוזר יותר של פדיון שבויים. בניגוד לתפיסה היסטוריוגרפית רווחת, ולפיה היה הים התיכון במאה השבע-עשרה אזור מפוצל שאופיין במגעים דלילים בלבד בין אירופה למגרב, הרשנון מראה כיצד התהליך שהחל עם שביתת הנשק של 1581 "לא גרם לנתק בין חלקיו השונים של האזור, אלא העצים פרקטיקות ימיות חוצות-גבולות [...] יצר רשתות מידע חדשות ועיבה רשתות קודמות, ובכך יצר חיבורים בלתי מתוכננים ובלתי צפויים בין צפון אפריקה לדרום אירופה" (עמ' 284). תזה היסטורית אחרת גרסה כי במאה השבע-עשרה הפך הים התיכון מאזור של עוינות דתית למרחב כלכלי הנשלט בידי כוחות השוק. **ים השודדים**, לעומת זאת, מדגים כיצד המשיך מערך השבייה והפדיון למלא תפקיד מרכזי בעיצובו של האזור, וכי נוכחותם הגוברת של סוחרים אנגלים, צרפתים והולנדים בים התיכון לא החליפה "את המחויבות החברתית, המנגנונים הדתיים, הפוליטיקה האימפריאלית או השחקנים המקומיים בתקופה שבה האזור הפך למרחב כלכלי בינלאומי" (עמ' 285).

הספר מאורגן בשבעה פרקים. שלושת הפרקים הראשונים דנים בתהליכי השבייה והפדיון ובאינטראקציות בין השחקנים השונים שהשתתפו בהם. פרק 1 עורך ניתוח השוואתי של חיי שבויים נוצרים ומוסלמים מרגע הנפילה בשבי. הפרק דן בצורות השעבוד ובחויית השבי, ובכלל זה בהשפעתן של המרות דת על חיי השבויים. הרשנון

טוען כי חייהם של שבויים בשני צידי הים היו מאופיינים בניעות גדולה יותר ממה שנהוג לעיתים לדמיין: "עבדים נוצרים ומוסלמים כאחד, נעו ללא הרף בין בעלים ותעסוקות ובין מקומות, הן באזור כולו והן בתחומי העיר. העבדות במערכת זו לא הייתה מצב סטטי אלא דינמית" (עמ' 66). ניעות זו תרמה להתפתחותן של רשתות חברתיות נרחבות, ובזכותה היו השבויים למקור חשוב של ידע מקומי. פרק 2 מתמקד בסוכני הפדיון, ובמיוחד בפעולותיהם של סוחרים ונזירים נוצרים. הפרק מנתח את הקשרים ההדוקים שהתקיימו בין פדיון שבויים ובין מסחר ודן בוויכוחים ובביקורת הפנימית בספרד על עסקאות שבויים. בעוד הכתר הספרדי גינה רשמית את המסחר עם המגרב, מלכי ספרד אפשרו והכשירו בפועל את המשך הפעילות המסחרית ותבעו לעצמם נתח מהרווחים. הם אף תרמו להרחבת המסחר והמגעים עם המגרב באמצעות מימון מאמצי פדיון. פרק 3 בוחן את השלבים השונים בתכנון, בקידום ובהוצאה לפועל של עסקאות כופר וחילופי שבויים ואת הקשיים והסכנות שהתגלו בצידן. בין השאר, הפרק מתאר את הדרכים השונות שבהן עבדים נשאו ונתנו עם אדוניהם על גובה הכופר ואת המנגנונים שהתקיימו בשני צידי הים ופעלו לבניית אמון באמצעות אכיפת הסכמים.

שלושת הפרקים הבאים מעמיקים את הדיון על הקשרים בין שבייה, ידע ותקשורת. פרק 4 מתמקד בכתיבה כאסטרטגיית הישרדות מרכזית של שבויים וכמימוש של יכולת פעולה. באמצעות שליחת מכתבים לקרוביהם מעבר לים ניסו השבויים לקדם את פדיונם, אלא שלמידע שהועבר במכתבים אלו נודעה לעיתים משמעות רחבה יותר. שבויים שמסרו מידע על גורלם של שבויים אחרים בני אותה העיירה או אותו האזור המשיכו למלא תפקיד בחיים החברתיים של קהילות המוצא שלהם. כך למשל, דיווחים על מקרי מוות או הנמרות דת של שבויים היו קריטיים במיוחד לבני זוג מצידו האחר של הים, שכעת יכלו להינשא מחדש. נוסף על כך, שבויים ספרדים במגרב כתבו מכתבי המלצה לשבויים משוחררים.

מכתבים אלו שימשו מעין "תעודת ביטוח" למקרה שהשבוי ישעבר ישוב לספרד ויחקר בידי האינקוויזיציה בחשד להתאסלמות. כתיבת מכתבי המלצה עבור עבדים משוחררים שנחשדו בהתאסלמות הפכה את השבויים למקור של סמכות. כתיבה זו גם אפשרה להם לקשור קשרים עם העולם המוסלמי שסביבם ולעיתים אף לשפר את תנאי השבוי. פרק 5 מראה כיצד תלונות על פגיעה בשבויים או בתנאי השבוי בצידו האחד של הים הובילו לעיתים לפעולות תגמול נגד שבויים בצידו האחר. מניחוח זה עולה שמעשי אלימות נגד שבויים שנתפסו לפעמים כחסרי היגיון, ובכלל זה המרות דת בכפייה, הוצאות להורג או התעללות בגופות, היו לעיתים חלק ממערכת יחסי גומלין אלימה, שיצרה מעין מאזן אימה בין קהילות משני עברי הים. פרק 6 חוזר לשאלת הכתיבה כדי לבחון את מקומם של שבויים נוצרים כמקור של ידע על המגרב. בין השאר הפרק מראה כיצד אנשי ממשל בספרד החלו להסתמך על מידע צבאי ואסטרטגי שמקורו בשבויים.

בפרק החותם את **ים השודדים** חוזר המחבר לדון בכמה מן הטענות המרכזיות בספר באמצעות בחינה מקרוב של פרשה אחת, שעניינה הניסיונות הכושלים להביא לפדיונה של נערה אלג'יראית בשם פאטמה, שנשבתה בידי כוח ימי מגנואה ב־1608. הרשנון מראה כיצד סיפורה של פאטמה הניע רצף של מהלכים ומהלכי נגד משני צידי הים בערבו שורה של מתווכים, מוסדות ודמויות בעלות השפעה פוליטית. כך למשל, בתגובה להפרת הסכם שבמסגרתו הייתה אמורה פאטמה לחזור למשפחתה, עצרו הרשויות באלג'יר קבוצה של נזירים נוצרים, שעסקו בפדיון שבויים. העצורים ניסו להביא להחלפתם בנערה, אך כשלו. כשלו גם מאמציהם להביא להחלפתם בפקיד עות'מאני רב דרג, שהוחזק כשבוי בידי הספרדים, שכן אחד מאצילי ספרד תבע מהמלך להחליף את הפקיד בבנו השבוי באלג'יר. ניתוח פרשה סבוכה זו על סיפורה המצטלבים מאפשר להרשנון להדגים כיצד "שחקנים פוליטיים ספרדים, אלג'יראים ומרוקאים, מוסדות

פדיון כנסייתיים, סוחרים יהודים ומוסלמים ושבויים – כל אלה עיצבו את הכלכלה הפוליטית של הפדיון בים התיכון של העת החדשה המוקדמת תוך כדי שיתוף פעולה ותחרות זה עם זה בהליכי פדיון חופפים" (עמ' 255).

עושרם של הסיפורים והמקורות, המעבר בין רמות שונות של ניתוח – מקומי, אזורי ואימפריאלי – וההסברים והשחזוריים ההיסטוריים המפורטים שמעמיד המחבר הופכים את הקריאה ב**ים השודדים** לחוויה מרתקת. כעבודה בהיסטוריה חברתית, הספר מראה כיצד אנשים מן השורה ניסו בדרכים רבות תושייה להתמודד עם תוצאותיה של האלימות שקרעה אותם או את קרוביהם מקהילותיהם וארצותיהם ודנה אותם לחיי שבי ועבדות. אחת התובנות היפות שהרשנון מפתח בהקשר זה היא שהכלכלה הפוליטית של פדיון השבויים לא הוכתבה רק בידי שליטים, אלא הייתה התוצאה של אינספור אינטראקציות בין שבויים, בעלי עבדים, מתווכים וקרובי משפחה. במלאם תפקיד מרכזי בהתעצמות יחסי החליפין והקשרים בין צפון אפריקה ובין דרום אירופה, עיצבו הללו את פניו של הים התיכון.

ד"ר ינאי ישראלי מלמד בחוג להיסטוריה ובמרכז פרנקל ללימודי היהדות באוניברסיטת משיגן. מחקריו עוסקים בהיסטוריה של העולם האיברי בשלהי ימי הביניים וראשית העת החדשה המוקדמת.

israeli@umich.edu

תשובתה החד־משמעית של גבע על השאלה "האשה מה אומרת?" מופיעה בסיכום הספר: "האשה אומרת כן". כלומר, נשים הסכימו לתפקיד החברתי שיועד להן ועוצב עבורן בידי החברה הכללית, בידי פעילות ציבור מן הדורות הקודמים (אף שבשנות החמישים תפקידן נשכח והן לא זכו לקרדיט על הישגיהן), בידי הגברים במשפחתן ובידיהן עצמן. הנשים הכותבות השלימו עם תפקיד זה ובה בעת כתבו (ויש לשער שגם דיברו) על השעמום וחוסר התוחלת שבעבודות הבית המתישות, על מגבלות הצנע, על התלות הכלכלית בבן הזוג ועל ההדרה העקבית והעמוקה מתחומי ביטחון ומנהל ציבורי. בכתיבתן הן גם התלוננו על נושאים במרחב הציבורי הנוגעים ישירות לחייהן של נשים, למשל מצבה המזעזע של מחלקת יולדות בבית חולים.

ספרה של גבע הוא אבן דרך בכתיבת היסטוריה על נשים יהודיות במדינת ישראל, והוא מצטרף למחקריהן של ההיסטוריוניות אורית רוזין וליילך רוזנברג־פרידמן ולמחקריה הקודמים של גבע. למרות תוספת חשובה זו, המחקר על נשים בשנות המדינה הראשונות עדיין בתחילתו. להשוואה, בעשורים האחרונים נבנה גוף ידע מרשים, ברובו על ידי חוקרות, בנוגע לנשים יהודיות בתקופת המנדט הבריטי (וגם בנוגע לשלהי האימפריה העות'מאנית). עם חוקרות וחוקרי נשים בתקופה זו נמנים מרגלית שילה, דבורה ברנשטיין, דפנה הירש ומאיר חזן.

שרון גבע היא היסטוריונית, היסטוריונית ציבורית ופעילת רשת פמיניסטית. ספרה הראשון, **אל האחות הלא ידועה: גיבורות השואה בחברה הישראלית**, עסק בניצולות שואה בחברה הישראלית בשנות החמישים ובחן מחדש את הקביעות המוכרות על שתיקה והשתקה. במסגרת הבלוג הפמיניסטי שלה, "אל מדף ספרי ההיסטוריה", מפרסמת גבע ביוגרפיות קצרות על נשים בהיסטוריה יישובית וישראלית, כגון לוחמת האצ"ל שושנה ג'מיל, השוטרת מצוות החקירה

אלה אילון

שרון גבע, **האשה מה אומרת? נשים בישראל בשנות המדינה הראשונות** (ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 2020), 293 עמודים

הספר **האשה מה אומרת? נשים בישראל בשנות המדינה הראשונות** מאת ההיסטוריונית שרון גבע מתחקה על טקסטים שכתבו נשים, עבור נשים, בעיתונות העברית של מדינת ישראל בשנות החמישים. זהו ניסיון מרשים ומרתק לאתר קול קיבוצי של קבוצה היסטורית, במקרה זה נשים יהודיות דוברות עברית, ובעיקר קבוצה שקיבלה עליה את הדין החברתי והציבורי, כלומר פעלה במסגרת מגבלות תעסוקתיות, כלכליות ומשפחתיות גורפות למדי. האתגר הטמון באיתור קולן הקיבוצי של נשים אלה נובע משני היבטים. מן הצד האחד, רוב חברות הקבוצה לא ניסחו את עמדתן הכללית באופן מגובש, ומן הצד האחר הן לא התמרדו בגלוי נגד מצבן. הטקסטים שכתבו נשים יהודיות בשנות החמישים בעברית אינם מבטאים במפורש את עמדותיהן ודעותיהן, ובה בעת לא נכתבו כמעט טקסטים ביקורתיים על חייהן של נשים אלה.

של אייכמן, חנה יעקובסון, אשת החינוך הפולנייה סטפה וילצינסקה ועוד. במשך שנים ניהלה גבע את הפרויקט "מעלות ערך" לכתובת ערכים על נשים בוויקיפדיה העברית, והיא הגישה את פינת ההיסטוריה "היה הייתה" בתוכנית סדר יום עם קרן נויבך בתאגיד השידור הציבורי. מפעלה ההיסטורית וההיסטורית-ציבורי של גבע הוא מפעל לכתובה והנגשה של היסטוריה של נשים בחברה הישראלית – אך גם היישובית, כפרטים וכקבוצה.

הספר **האשה מה אומרת?** הוא נדבך נוסף וחשוב במפעלה של גבע לכתובת היסטוריה של נשים במדינת ישראל והנגשתה, וביסודו עומד הניסיון לברר מה כתבו נשים על עצמן ועל חייהן. הבחירה להתמקד במדורי נשים ובעיתוני נשים הכתיבה את תחומי העיסוק בספר – נושאים שנידונו ודוברו על פני השטח, במכוון ובמודע, ואף היו רווחיים במידת מה (או לפחות אפשריים כלכלית) למי שדנו בהן, כלומר לעיתונאיות. מדורים אלה, ורוב ספרה של גבע, עוסקים ביומיומי ובטריטוריאלי לכאורה, ובניסוחה של גבע – "הדברים החשובים באמת": מצב הבית, אימהות, פרנסה וטיב האזרחות של נשים במדינת ישראל. גיבורות הספר הן נשים אנונימיות – בחדר הלידה, במטבח, בספונג'ה, בתור במכולת, בדרך לאסוף את הילדה מהגן, מול פנקס התלווים, מול העיתון, מול ערמת הכביסה או הכלים המלוכלכים או מול דלת הבית שמצידה השני אורחים לא קרואים שהגיעו במועד לא מתאים.

לפי הספר, הנשים היהודיות בישראל שקראו את מדורי הנשים ועיתוני הנשים בעברית בשנות החמישים פעלו למען מטרות שהיו שלובות זו בזו: הקמת ביתן הפרטי והלאומי, תחזוקתו המתישה והבלתי מתגמלת של הבית, שותפות מסוימת (גם אם לא מלאה) בחיים הציבוריים ואימהות. פעולותיהן בנסיבות החברתיות, הכלכליות והביטחוניות של חייהן תרמו – במפורש או במשתמע – לדיכוי מקצועי, כלכלי, ציבורי ומשפחתי של

ציבור הנשים, כולל של בנותיהן. חיי היומיום שלהן היו עמוסים לעייפה בניקיון, בישול, הטלחה, רכישת מזון, התרוצצות ולעיתים גם עבודה בתשלום מחוץ לבית – כל עוד היא לא הפריעה להן למלא את תפקידן במשק הבית. חלקן היו פעילות ציבור, ומעטות מילאו תפקידים בכירים בממשלה (גולדה מאיר בתפקיד שרה), בכנסת (בבה אידלסון ממפא"י, רחל כהן-כגן ממפלגת ויצ"ו, טובה סנהדראי ממפלגת חזית לאומית דתית ואחרות), בעירייה (חנה לזין, ראש עיריית ראשון לציון). אימהות שכולות, ובראשן הפעילה החברתית ו"אם הבנים" רבקה גופר, מילאו תפקיד חברתי-תרבותי חשוב והיו סמל לאימהות ישראלית לאומית.

הספר מחולק לשלושה פרקים. הפרק הראשון, "האשה במדינה", עוסק ב"אזרחית המדינה", כלומר בעמדות של נשים בעמדות כוח ציבוריות שונות: בוחרות ונבחרות, חיילות ואימהות של חיילים וחיילות. נוסף על כך, הפרק עוסק בעבר הסופרג'יסטי של התנועה הציונית בתקופת המנדט, ובעיקר בשכחתו בשנות המדינה הראשונות. הפרק השני, "לאשה ולאם", עוסק בעמדות של נשים על אימהות, בתפקידן העיקרי בחברה הישראלית הצעירה ובבחירתן העקבית בתפקיד זה. הפרק גם עוסק בדמותן הנערצת של אימהות שכולות בשנות המדינה הראשונות וברומן מפתח על אישה אשכנזייה שמוצאת תינוקת תימנייה בבית החולים ומאמצת אותה. הפרק השלישי, "לאשה ולבית", עוסק בעבודת נשים בתוך הבית ומחוצה לו. לפי גבע, נשים הסכימו עם האחריות שהוטלה עליהן לתפקוד הבית. הן ניסו להוציא את המיטב ממצבן, חרף הצרימה שהרגישו, ובה בעת חינוכו את בנותיהן ללכת בעקבותיהן וראו ברגשות מעורבים את הצלחותיהן וכישלונותיהן של נשים שרכשו מקצועות שנחשבו גבריים.

שמות החלקים נבחרו כמחווה למקורות הראשוניים שהספר מתבסס עליהם, והם מורכבים משמות מדורים בעיתוני נשים.

המחווה נאה (ונעשתה גם בספרה הקודם של גבע) ומדגימה את ריבוי קולות הנשים במדורים אלה. עם זאת, השמות מקשים את ההתמצאות בספר, משום שבחלק מהמקרים אין התאמה ברורה בין תוכן הפרקים ותתי-הפרקים ובין הציטטות שבראשם. המחווה למקורות הראשוניים מדגימה את עמדתו של הספר: בואו נקשיב למה שנשים כתבו כשכתבו לנשים אחרות וכך נוכל ללמוד על עמדתן, על (חלק מ) תחומי העניין שלהן וכיצד הן עצמן ראו נשים ונשיות ישראלית. תמונת הדעות והעמדות העולה מן הספר מורכבת ומגוונת ואינה מתכנסת לאמירה ברורה וחד-משמעית. עניין זה משקף את עמדתו: נשים אינן מקשה אחת, והציפייה (שהתקיימה גם אצל הקוראת שכותבת שורות אלה) למצוא אמירה חדה ומזוקקת של האישה היהודייה הישראלית רדודה ולא הוגנת. כך, השאלה הנשאלת אינה "האשה מה אומרת?", אלא "הנשים מה אומרות?".

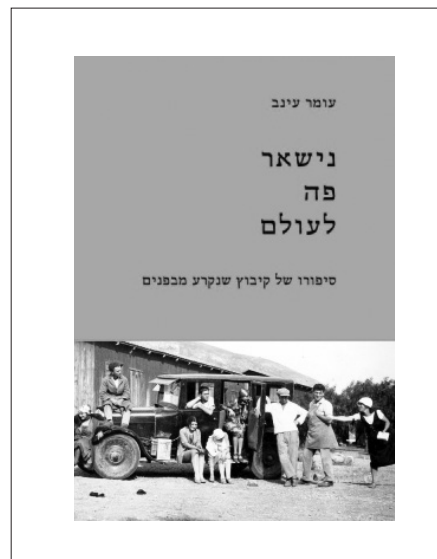
החזקה העיקרית של הספר היא בשימוש מושכל במקורות ראשוניים מתוך הכרה במגבלותיהם. מקורות אלה מייצגים ציבור מוגדר יחסית – של נשים ישראליות יהודיות, בגירות, קוראות עברית, חלקן כותבות עברית, בעלות נגישות לעיתונות יומית או לעיתוני נשים. ילדות ונערות אינן ניצבות במוקד הספר אלא בשוליו – כבנותיהן של גיבורות הספר, אולי כחיילות בפוטנציה. נשים שלא דיברו עברית או נשים שעיתון יומי בעברית לא היה בהישג ידן – מתוארות גם הן בשולי הספר, למשל כמושא העזרה של רבקה גובר או כאם הביולוגית, יוצאת תימן, של התינוקת שאימצה רות צוקר. שוליותן, שגבע מכירה בה במפורש, מצביעה על הצורך המידי במחקר שיתמקד בנשים בשולי הספר ועל איתור מקורות ראשוניים רלוונטיים לחייהן ולקולן.

חזקה נוספת של הספר היא בבחירת תמות שנוסחו בתכיפות ובבהירות במקורות הראשוניים. אפשר, בעיקר מקריאת הפרק השני והפרק השלישי, לדמיין את חוויותיהן של הכותבות והקוראות – בחדר הלידה, בתור

לרכישת מצרכי יסוד, בזמן הספונג'ה, במהרן לשוב לטפל בילדים אחרי שעות עבודה ספורות מחוץ לבית, בעייפותן בסוף יום מפרך של הורות ומטלות ובקוראן את מדורי הנשים בניסיון ללמוד כיצד לשפר את התפריט או את ניהול התקציב. החוויות המתוארות בספר הן כר פורה לשאלות מחקריות נוספות על אודות חיי יומיום, של נשים ובכלל, בשנות החמישים. למשל: אירוח, התארחות וחברות; כתיבת מכתבים וקריאתם; דרכים לניהול תקציב ביתי; החלטות הנוגעות לגודל המשפחה ולחינוך; השוואה בין יומיום עירוני של קבוצות שונות – למשל יוצאות מדינות שונות, בעלות מעמד חברתי-כלכלי שונה ובמיקום כזה או אחר על סולם הדתיות – מסורתיות-חילוניות ועוד.

חזקה שלישית של הספר היא ריבוי הקולות שלו. ריבוי זה, אשר נדמה בקריאה ראשונה כחולשה, הוא מקור עוצמה. בזכותו אפשר להבחין בשונות ובעימותים פנימיים בתוך אמירת ההן הכוללת, כלומר בתוך השלמת הנשים עם מצבן. אלו מזכירים שלא כל הנשים דומות ואין חובת הסכמה ופעולה משותפת. נראה שלפי גבע ריבוי הקולות ואי-ההסכמה מצביעים על חולשה פוליטית של נשים בתקופה הנחקרת. גבע מצרה על חוסר ההסכמה, על חוסר הסולידריות ועל היעדרה של פעולה משותפת של נשים לטובת נשים ("המין המשותף אינו מאחד", עמ' 41-56). היא טוענת שאחת הסיבות למצב זה בשנות המדינה הראשונות הייתה שכחת ההיסטוריה הסופרג'יסטית של נשים יהודיות ביישוב בתקופת המנדט והשכחתה ("לפאר את דפי ההיסטוריה", עמ' 63-72).

לריבוי הקולות יש גם מחיר – הספר נוטה לתיאוריות ולשברור (פרגמנטציה). נוסף על תמונת היומיום האפרורית ועל הצגת נשים יהודיות-ישראליות כמשלימות עם מקומן, תפקידיהן וגורלן (גם אם לא תמיד בלב שלם), הקריאה בספר מלווה בתחושה שאין לו טיעון ברור הנטוע במתודולוגיה מפורשת. הספר עונה על השאלה המוצגת בכותרת

אלון פאוקר

נישאר פה לעולם!

עומר עינב, **נישאר פה לעולם:**
סיפורו של קיבוץ שנקרע מבפנים
 (בני ברק: הקיבוץ המאוחד - ספרית
 פועלים), 314 עמודים

לאחר מותו של הרצל גברה בתנועה הציונית המגמה המעשית, וזו הביאה, שנים ספורות לאחר מכן (1908), להקמתו של המשרד הארץ ישראלי - זרוע הביצוע הציונית בארץ. ארתור רופין, שעמד בראשו, התרשם מהחלוצים הצעירים של העלייה השנייה ושיתוף הפעולה ביניהם הוביל להקמת היצירה הציונית המקורית ביותר - הקיבוץ. בשום מקום אחר בעולם לא התפתחה יצירה קומונלית בהיקף דומה ביחס לחברה הסובבת. סוד הדבר טמון בעובדה שרק בארץ הייתה החברה הקומונלית גם, ואף קודם כול, חלוץ הבנייה הלאומית, שאי אפשר להבין את הגשמת הציונות בלעדיו.

והנה, בעוד בימי העלייה השנייה היה מדובר בבודדים, בהמשך התגבשו בתנועה הציונית קבוצות חלוציות שהכשירו את עצמן מראש,

שלו, **האשה מה אומרת?**, ובכך מכבד את מושאות המחקר ואת התקופה. עם זאת, הספר אינו עונה בבירור על השאלה החשובה: "ההיסטוריונית, מה אומרת?". הקוראת אמנם מתעניינת בנשים בשנות החמישים, אך ישנן קוראות המתעניינות גם בבחירותיה ההיסטוריוגרפיות של ההיסטוריונית, בטיעוניה ההיסטוריים ובשילוב ספרה בשדה המחקר.

אין בחולשה זו להעיב על חשיבותו, יסודיותו וקריאתו של הספר ובתרומתו למחקר ההיסטוריה של נשים וההיסטוריה של חיי היומיום במדינת ישראל ובעולם היהודי שלאחר מלחמת העולם השנייה. למרות הפער המובהק בין מצבן של נשים רבות בקהילה היהודית דוברת העברית במדינת ישראל בשנות החמישים ובין מצבן של נשים בקהילה זו בימינו, מטריד להיווכח עד כמה הספר רלוונטי להווה. כידוע לקוראות, גם היום, וביתר שאת בתקופת הקורונה, עבודות הבית והטיפול בילדים היו עול שהוטל בעיקר על כתפיהן העייפות של נשים.

ד"ר אלה אילון היא היסטוריונית חברתית של היישוב והמדינה. מחקריה עוסקים בהיסטוריה של טיפול בילדים בתוך המשפחה ומחוצה לה.

ella.ayalon@gmail.com

בגולה, לחיי התיישבות חלוצית בארץ. רובן היו שייכות לארגון החלוץ, אך בד בבד החלה תנועת השומר הצעיר את תופעת תנועות הנוער הציוניות המחנכות את חניכיהן בגולה להגשמה חלוצית ציונית בבגרותם. לאחר תום מלחמת העולם הראשונה הגיעה תנועה ערה של קבוצות החלוץ לארץ במסגרת העלייה השלישית. לצידן החלו להגיע גם ראשוני העולים מהשומר הצעיר. אלה פנו להקים קבוצות וקיבוצים, בעיקר במסגרת גדוד העבודה. בתוך כך העלו על הקרקע ב-1922 את קיבוץ הקבע הראשון של אנשי התנועה – בית אלפא.

רבות נכתב על הייחוד של קבוצות השומר הצעיר לעומת שאר אנשי גדוד העבודה. האחרונים דגלו בפשטות ובתכליתיות ואף עשו מאמץ להדגישן. לעומתם, ניכרו הראשונים, בני המעמד הבינוני המשכיל ברובם, בערנות אינטלקטואלית לצד חיבוטי נפש בלתי פוסקים, ומכאן נבע גם חוסר בשלות מסוים למעשה ההגשמה. זוהי נקודת המוצא שעומד עינב משרטט במדויק בספרו על קורות הפילוג בבית אלפא ("הטרנספר" של 1940). הוא מספר בו על אירוע מודחק ונשכח של חילופי אוכלוסייה בין קיבוץ א' של השומר הצעיר, הוא בית אלפא, לבין הקיבוץ הצעיר רמת יוחנן. חילופי האוכלוסייה נבעו לכאורה ממחלוקת אידאולוגית ופוליטית, אך עינב אינו מסתפק בהסבר הזה. הוא יוצא למסע בזמן לתיאור פני הדברים מראשית עליית אנשי השומר הצעיר לארץ (ואף קודם לכן), דרך הקמת הקיבוץ ועד פילוגו. כתמונת ראי, הוא עוסק באופן משני גם בתהליכים המקבילים ברמת יוחנן עד שהצטלבו הדרכים.

עינב מסביר ומנתח כיצד קרה שאנשים שבנו יחד יש מאין קיבוץ יציב בספר ההתיישבות הציונית ובמציאות קשה מנשוא פילגו אותו במו ידיהם. הוא מעיד שביקש לספר סיפור להנגיש ככל האפשר אירוע עלום אך רב חשיבות לאנשי בית אלפא ומעבר להם. כדי להקל את הקריאה, הוא ויתר לחלוטין על "תלבושת" אקדמית, אך לא ויתר על תיאור דקדקני של השתלשלות הפרשה, הנסמך על

נבירה שקדנית בארכיוני התקופה ובספרות הרלוונטית. עינב אמנם השלים את פסיפס הסיפור בצורה מעוררת הערכה, אך המחיר המסוים הוא שלמרות הסיפור הקולח ברובו, הספר עמוס פרטים על סף מיצוי יכולת ההכלה של הקוראים. נראה שבין הכוונה (המבורכת והממומשת) לדייק ולתאר תיאור שלם, ובין הרצון לספר סיפור קריא, המחוג נטה מעט לטובת הראשונה.

לצד הסיפור המדויק, לספר כמה יתרונות נוספים: המחבר הקפיד לפרש לקוראים את הכוונות הנסתרות העומדות ביסוד האמירות הגלויות של גיבורי הפרשה, ופרשנותו נוחה להבנה ומעוררת אמינות. נוסף על כך הוא איננו מצטרף למגמה הרווחת "לשחוט פרות קדושות" ושומר על הגינות כלפי גיבורי הפרשה. ביקורתו כלפיהם עניינית, ולצידה נשמרת זווית מבטם. התוצאה היא סיפור המתקרב מאוד למטרה לתאר את הדברים כפי שהיו. אין זה עניין של מה בכך, שכן עינב מזכיר בעצמו את מה שידוע היטב להיסטוריונים – שאי אפשר להשיג את המטרה הזאת במלואה, בין היתר משום ששאלות המחקר תמיד יישאלו מנקודת המבט של ההווה. למרות זאת, הוא בונה תיאור אמין של בני אדם וחברה על חוקותיהם וחולשותיהם, מעשה הבניין האדיר שלהם, ההקרבה הבלתי נתפסת במושגים של היום ויחד עם כל אלה היותם גם נרגנים לעיתים, נקמנים ו"אנשים קטנים" שלא עומדים ביצר לבעוט בדלי שהם עצמם מילאו. בני תמותה בגובה העיניים על יתרונותיהם וחסרונותיהם. נדבך נוסף בסיפור המוצלח והאמין של עינב הוא יכולתו להאיר באור מדויק את משמעות המושגים שגיבורי הספר משתמשים בהם. הוא מקפיד לציין לצד מושגים דוגמת "טרנספר", "גבלסים" [מלשון השר הנאצי גבלס] בנוסח השומר הצעיר" ואחרים, שהללו ייתפסו היום כבעייתיים או בזויים הרבה יותר מאשר נתפסו בשנת 1939 ולפניה.

זהו אפוא סיפור אנושי מאוד ומדויק מאוד, המתאר את הפרשה ומסביר היטב גם מדוע

ועד כמה הודקה עד שבא עינב וחשף אותה. פצע פתוח לכל המעורבים בה, שכל רצונם היה להמשיך בחייהם ולהתעלם ממנה. היא הותירה צלקת בכל מי שהיה מעורב בה, אך לחטט בפצע לא רצו. עינב תולה את הפרשה קודם כול בשלושת גיבורי הסיפור – בנימין דרור, אליעזר הכהן ואפרים רייזנר, שלושתם אנשים עם עוצמה של מנהיגים ברמה ארצית. השלושה הפנו את העוצמה הזאת לתוך קיבוץ אחד לא גדול, שהיה צר מלהכיל את מלחמת האגו ביניהם. זו חיפשה לה אפיקים לביטוי. בתחילה הייתה זו מחלוקת סביב לינה משפחתית או משותפת בקיבוץ, אחר כך היא התמסדה סביב מחלוקת פוליטית בין התמיכה בפועלי ציון שמאל (דרור), הצטרפות לקיבוץ הארצי של השומר הצעיר (הכהן) ותמיכה במפא"י (רייזנר). לבסוף התפוצצה המחלוקת סביב מרד נעורים של נערי הקיבוץ, שהקימו על דעת עצמם ובחשאי קן של השומר הצעיר. היה זה מעשה דומה להפליא למרד הנעורים של המייסדים, שפנו דור אחד קודם לכן לתנועת הנוער הציונית, השומר הצעיר. אבל עתה עשו זאת בני הקיבוץ, בקיבוץ מסוכסך, שכל אחד מהמנהיגים בו גיבש סביבו מחנה. לא נמצאה גדלות הנפש להסכים על דרך של פשרה ולהכיל את משובת הנעורים. כשמלחמת האגו בלבוש פוליטי הצטלבה עם שאלות החינוך, הקיבוץ הוכרע.

עינב טוען שהסיום היה בלתי נמנע. קיבוץ בית אלפא הוקם ללא בשלות רעיונית, ללא הסכמה על הדרך ויותר מכך, ללא גב פוליטי מוסכם. בנתוני פתיחה אלה, במציאות של הימים ההם ובהינתן שלושת ה"טיטאנים" שפעלו בו במקביל, לא היה לו סיכוי. ניתוחו זה של המחבר נראה משכנע, אלא שמסקנתו, ש"הלך העצוב מפרשת בית אלפא הוא שאין כזה" (עמ' 304), איננה משכנעת, ולא זו בלבד אלא שהיא עומדת בסתירה למסקנותיו שלו עצמו. אינני יוצא כאן נגד המחבר, שכן הוא עמד היטב במטרתו לספר את סיפור פילוגו הכמעט נשכח של קיבוץ אחד ואת "סיפור הראי" של קיבוץ נוסף. עם זאת, נראה שחקר התנועה הקיבוצית באופן כללי יכול גם יכול לצאת נשכר לכל הפחות מכמה שאלות

העולות מהפרשה ושמשמעותן יוצאת אל מעבר לה. בדור האחרון התאפיין המחקר האקדמי של הקיבוץ (בניגוד לספרי זיכרונות כאלה ואחרים) במחקרים על התנועה הקיבוצית בכללה. נראה שהדהוד בין מחקר העומק של עינב על קורותיו של קיבוץ אחד ובין המחקר הכולל על התנועה הקיבוצית היה עשוי להיות פורה.

ראשית, הוא מעורר שאלות על המוסכמה בחקר הקיבוץ שלפיה פילוגים התרחשו בו רק לנוכח משברים חיצוניים, משום שהללו האיצו והקצינו מחלוקות שהיה אפשר להכיל לעת שגשוג. דבר זה נכון לפילוג של עין חרוד מתל יוסף וגדוד העבודה על רקע קשיים כלכליים חריפים בימי משבר העלייה השלישית (1923); להתפלגות השמאל בגדוד העבודה וירידתו מהארץ אל מול משבר העלייה הרביעית (1927); ומעל כולם, לפילוגים בתנועות הקיבוציות כולן בראשית ימי המדינה. הידוע והגדול בפילוגים אלו הוא הפילוג בקיבוץ המאוחד (1951). לכאורה, סיפור בית אלפא ורמת יוחנן בהיקף גדול: ברובד הגלוי הייתה זו מחלוקת פוליטית בין תומכי מפא"י לתומכי מפ"ם, שפתיל ההפעלה שלה נדלק כאשר פגשה את שאלת חינוך הילדים (הדימוי הידוע של המתפלגים על תמונות סטלין בבית הילדים). אולם ברובד הסמוי, מדובר במחלוקת אחרת שההיבט האידאולוגי-פוליטי-חינוכי רק שימש לה תשתית מאפשרת ומאיצה, במקרה זה – מחלוקת בין הנהגת התנועה לבין גופי אופוזיציה שונים בתוכה על דרכה הממשית. משקמה המדינה הועמו תנופתו החלוצית וזוהרו החלוצי של הקיבוץ, עד שלא יכלו עוד לחפות על המחלוקות בתוך הקיבוץ המאוחד והוא התפלג. הלך נלמד בתוכו ובתנועות הקיבוציות כולן. הן הקפידו עתה על אחידות רעיונית כדי למנוע פילוגים נוספים, אף שרק הקיבוץ הארצי חרט על דגלו בגלוי את הקולקטיביות הרעיונית. כשהועמקה קולקטיביות רעיונית זו לנוכח לקח הפילוג בקיבוץ המאוחד, היא הובילה לאירוע בסדר גודל מצומצם יותר, אך בעל עוצמה משל עצמו: "משבר סנה" ב-1953.

משבר זה הוביל לעזיבתם והוצאתם של מאות חברים מקיבוצי התנועה, כולל פירוק קיבוץ הראל בשל סירובו לקבל את דרכה של הנהגת הקיבוץ הארצי. גם כאן, כמו בהוצאתם מהקיבוץ הדתי של קיבוצים שהחליטו להפוך למושבים שיתופיים, הבליטה חולשת המעשה החלוצי, שהקיבוץ בכללו לא ידע לתת לה מענה, מחלוקות רעיוניות עד כדי עזיבת חברים והוצאת חברים וקיבוצים מהתנועה.

לנוכח כל אלה, הפילוג בבית אלפא (ורמת יוחנן), שהחל להתרקם ב-1936, ערער על המוסכמה האמורה. זה היה תור הזהב של התנועה הקיבוצית. היא הובילה את מבצע "חומה ומגדל" בתגובה למרד הערבי, ויוקרתה הייתה בשיאה. גם בבית אלפא עצמו לא היו משברים "מסייעים" למחלוקת האישית, בלבושה הפוליטי והחינוכי. מה אפוא לומד מכך ההיסטוריון? האם המוסכמה איננה תקפה? שמא היא תקפה באופן כללי, אבל סיפור בית אלפא יוצא מן הכלל? גם אם סיפור בית אלפא אכן ייחודי, האמנם צודק עינב שאין לקח להסיק ממנו? דומני שהשנייה מבין שלוש האפשרויות הללו היא הנכונה, שכן למרות ייחודו של מקרה בית אלפא, הוא מלמדנו על מקומן של האידאולוגיה והפוליטיקה בקיבוץ של התקופה ההיא.

ברור שהמחלוקת בבית אלפא הייתה גם, אם לא בעיקר, אישית. אולם כמו הפילוג הגדול בקיבוץ המאוחד עשור לאחר מכן, היא הייתה "זקוקה" לרבדים רעיוניים, חינוכיים ופוליטיים כדי לגבש סביבה מחנות ו"לאפשר" את המחלוקת. אם כך, נראה שלא גב פוליטי תנועתי היה חסר לבית אלפא, כפי שטוען עינב, אלא משהו דומה אך מעט אחר: חסרה לה מסגרת רעיונית, ארגונית ופוליטית מוסכמת שחשיבותה איננה בגיבוי, אלא ביכולה לעמעם מחלוקות במקום לאפשר להן לעטות מלבושים פוליטיים שיעצימו אותן. הוויכוח על הקמת קן השומר הצעיר על ידי נערי הקיבוץ, המרעום הגלוי

שהוביל לפיצוץ, לא היה בא לעולם לו שייכותם התנועתית הייתה מוסכמת. מאיץ נוסף לוויכוחים בבית אלפא היה המסגרת התנועתית שאליה ישתייכו מצטרפים חדשים ("השלמות" בלשון הימים ההם). כל צד לא רצה לתת בכך יתרון לשני המחנות האחרים. לעומת זאת, מסגרת תנועתית מוסכמת גם מאפשרת השלמות ההכרחית להתפתחות הקיבוץ וגם מונעת ויכוח על דמותן הפוליטית והתנועתית. תמונת הראי של רמת יוחנן מחזקת עובדה זו. קיבוץ צעיר זה שילב בין מייסדים שתמכו במפא"י לבין קבוצת מצטרפים חדשה מהשומר הצעיר. מהלך דומה התרחש גם בקיבוצים בית זרע, מזרע וגן שמואל, אלא ששם הוסכם שעם בוא ההשלמה מהשומר הצעיר, יצטרפו הקיבוצים לתנועתו הקיבוצית – הקיבוץ הארצי. לעומת זאת, ברמת יוחנן נעשה המיזוג ללא הסכמה על המסגרת התנועתית. עוד פילוג בלתי נמנע, כפי שמתאר עינב.

המסגרת התנועתית לא הייתה ארגונית בלבד. חשיבותה בשנים ההן ביטאה ייחוד אידאולוגי ופוליטי. מכך עולה שאלת היצרים הפוליטיים והרעיוניים. עינב טוען שרוב החברים לא באמת התעניינו בעומקה של המחלוקת האידאולוגית. נראה שכך היה גם בפילוגים המקיפים יותר בתנועה הקיבוצית. אולם למרות זאת, בני התקופה יכלו להסכין עם מחלוקת פוליטית-אידאולוגית (לכאורה) מפלגים סביבה קיבוץ ואף תנועה, ואף להשתתף בה. היום הדבר תמוה, אך יש שני צדדים למטבע: מקומו של הקיבוץ כחלוץ הגשמת הציונות הושג משום שחבריו היו חדורי מוטיבציה לשאת בעול המעשים הנדרשים ביותר לקראת הקמת מדינה (התיישבות, ביטחון, ארגון וקליטת עלייה). מוטיבציה זו נבעה מהאנרגיה הכפולה שהניעה אותם: גם הובלת המעשה הלאומי וגם אמונתם שהם עושים זאת תוך כדי בניית חברה חדשה וצודקת (סוציאליזם). האנרגיה הכפולה הונעה על ידי אידאולוגיה, שבהיותה רבת עוצמה, אין להתפלל על הוויכוחים הרבים והדקדקניים לעיתים שהתחוללו

סביבה. אם חברי הקיבוצים הגשימו סביב המעשה החלוצי, הרי ש(לכאורה) סביב גישות לסוציאליזם הם התפלגו (באמור, בדרך כלל לעת קשיים או חולשה בחלוציות). גם כאן נפגעו בית אלפא ורמת יוחנן מהיעדר שייכות תנועתית מוסכמת שתוציא את העוקץ מהאפשרות לוויכוח אידאולוגי משמעותי. האם מסקנת התנועות הקיבוציות בשנות החמישים, להקפיד מכאן והלאה על קו רעיוני מחייב בתוכן כדי למנוע פילוגים, היא אפוא מסקנה הגיונית לזמנה? אם גם האידאולוגיה היא רק מעטה חיצוני למחלוקות עמוקות יותר, האם אין בכוח היעדרו של מעטה זה לבלום אותן? האם, לעומת זאת, הייתה זו מסקנה שביטאה חוסר התאמה למציאות החדשה של קיבוץ בתוך מדינה עצמאית? (אף ששאלה אחרונה זו חורגת מעבר להרהורים שאפשר להעלות מתוך ספרו של עינב, משום שהוא טבוע עמוק בתקופת היישוב הטרומי-מדינתית).

בימינו שאלות אלה, העולות במפגש בין ספרו המרשים של עינב ובין קורות התנועה הקיבוצית בכללה, נראות רחוקות. כמעט תמוהות. אולם מה עדיף, רפיון אידאולוגי ללא סכנת פילוג, מתוך חולשת המעשה; או מתח אידאולוגי שמזין מעשים גדולים, אך עלול לשמש מצע נוח להעצמת מחלוקות עד כדי פילוג? ייתכן שהמציאות בישראל בשנה שלפני טבח שבעה באוקטובר 2023 זימנה בלא משים מקרה בוחן, גם אם מסוים ומוגבל, לשאלה זו. הגופים האידאולוגיים בעלי תחושת השליחות החלוצית והמוטיבציה החברתית הבולטים ביותר במרחב הקיבוצי ובסביבתו הם כיום תנועות הבוגרים השתפניות-משימתיות של תנועות הנוער ה"כחולות" (דרור ישראל של בוגרי הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר, המחנות העולים ולצידם בוגרי ארגון הנוער תרבות). הללו לא תמיד הגיעו להסכמות פנימיות על התגובה הראויה ל"רפורמה המשפטית" שממשלת ישראל ניסתה להוביל בשנה שלפני הטבח. והנה, לנוכח מחלוקת, הן לא חידדו בתוכן יריבות אידאולוגית עד כדי סכנת

פילוג, אלא העדיפו דווקא למתן את מאבקן ואת תגובתן לצעדי הממשלה, כדי שהתגובה תתאים למחנה הרחב המוסכם על הרוב. זו דרך אחרת מהקיבוץ של ימי הפילוגים, ונראה שלהיסטוריון העתיד תהיה הזדמנות להסיק מסקנות מההשוואה בין הדרכים, אף על פי שטבח שבעה באוקטובר טרף את הקלפים בסוגיה זו. לאחריו, הן התנועה הקיבוצית הקלאסית והן הגופים השתפניים של תנועות הבוגרים ניצבים בפני מציאות אחרת לחלוטין שעוד מוקדם להסיק לגביה מסקנות היסטוריות כלשהן.

ד"ר אלון פאוקר מרצה בחוג להיסטוריה במכללה האקדמית בית ברל, חוקר את הציונות והתנועה הקיבוצית ואת הכשרת פרחי ההוראה, מדריך פדגוגי וראש התוכנית לתואר שני בעיצוב למידה בלתי פורמלית ושיתופית. ספרו **כשהחלוצים רצו בית: חברי קיבוץ מול מנהיגיהם בראשית המדינה** ראה אור בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה ב-2018.

alon.pauker@beitberl.ac.il